

Уводзіны

Сёння былое мястэчка Мір – гэта гарадскі пасёлак у Карэліцкім раёне Гродзенскай вобласці Рэспублікі Беларусь. Ён знаходзіцца ў 26 км ад раённага цэнтра і ў 17 км ад бліжэйшай чыгуначнай станцыі Гарадзея. Упершыню Мір узгадваецца ў гістарычных крыніцах пад 1395 г. Пасля змены некалькіх гаспадароў з 1486 г. ён належаў Іллінічам. У XV ст. Мір быў названы горадам і абнесены лініяй умацаванняў. У пачатку XVI ст. тут заснаваны замак. З 1555 г. Мір стаў цэнтрам Мірскага графства. Паводле завяшчання 1568 г. графа Юрыя II Іллініча, замак перайшоў да яго сваякоў князёў Радзівілаў, а з 1589 г. – увайшоў у склад іх Нясвіжскай ардынацыі як асобнае графства. З 1579 г. горад карыстаўся няпоўным магдэбургскім правам. У XVII ст. гэта важны цэнтр рамяства і гандлю. У 1795 г. Мір разам з іншымі землямі ўключаны ў склад Расійскай імперыі. У XIX – пачатку XX ст. ён быў аднесены да мястэчкаў і з’яўляўся цэнтрам воласці Навагрудскага павета Мінскай губерні. У 1828 г. у выніку шлюбу Стафаніі Радзівіл з князем Л. Вітгенштэйнам Мір перайшоў у яго ўладанні. З канца XIX ст. мястэчка – уласнасць князёў Святаполк-Мірскіх. У 1893 г. тут пабудаваны вінакурны завод. У 1897 г. колькасць жыхароў складала 5401. У 1921–1939 гг. Мір у складзе Польшчы, цэнтр гміны Стаўбцоўскага павета Навагрудскага ваяводства. У другой палове 1930-х г. тут налічвалася каля 6 тыс. жыхароў. З 1939 г. Мір у складзе БССР. На 1998 г. тут жыло 2, 6 тыс. чалавек. У гарадскім пасёлку працуюць масла-, хлеба-, спіртзавод, птушкафабрыка, камбінат бытавога абслугоўвання, лясніцтва. Маюцца сярэдняя школа, ПТВ, дзіцячы садок, Дом культуры, дзве бібліятэкі, бальніца, аддзяленне сувязі¹.

Для невялікага населенага пункта тут знаходзіцца даволі значная колькасць помнікаў гісторыі і архітэктуры. Мір уключаны ва ўсе турыстычная даведнікі, найперш дзякуючы замку XVI ст.², які ў 2000 г. ад-

¹ Гурын, М. Мір / М. Гурын // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Мінск, 1999. Т. 5. С. 204–205.

² Мірскі замак – помнік архітэктуры XVI–XVIII стст. Пабудаваны, верагодна, каля 1510 г. магнатам Ю. Іллінічам. У гістарычных крыніцах упершыню ўзгадваецца ў 1527 г. 10 ліпеня 1555 г. Ю.Ф. Іллініч, унук Ю. Іллініча, стаў графам “Свяшчэннай Рымскай імперыі на Міры”, а замак набыў статус адміністрацыйнага цэнтра Мірскага графства. У

несены ЮНЕСКА да вышэйшай катэгорыі помнікаў сусветнай культуры. “Замкавы комплекс Мір” з’яўляецца філіялам Беларускага мастацкага музея, яго рэстаўрацыя вядзецца з 1969 г. Вакол замка – пейзажны парк з вадаёмам, якія аднесены да помнікаў прыроды. Акрамя таго, помнікамі архітэктуры з’яўляюцца: касцёл Святога Мікалая (пачатак XVII–XIX ст.), царква Святой Тройцы (XVI–XIX стст.), капліца-пахавальня князёў Святаполк-Мірскіх (1904), спіртзавод. У будынках былых сінагог і ешывы знаходзяцца УПК, ашчадкаса, пошта.

Невялікі населены пункт у Гродзенскай вобласці шырока вядомы за межамі Беларусі. Шмат інфармацыі і ў Інтэрнэце, напрыклад мультымедычная прэзентацыя і віртуальная экскурсія па гарадку³.

Яўрэі – выхадцы з Міра, а таксама былыя навучэнцы мірскай ешывы і іх дзеці стварылі сайт “Мір”, на якім можна знайсці даволі шмат цікавай інфармацыі аб яўрэйскім Міры, лёсах былых міран, а таксама спісы літаратуры па гісторыі населенага пункта на англійскай мове і на іўрыце, фотаздымкі⁴.

У г.п. Мір праходзяць святы славянскай пісьменнасці, шматлікія фестывалі, канцэрты.

Кніга “Мір: гісторыя мястэчка, што расказалі яго жыхары” – гэта гісторыя населенага пункта, прадстаўленая праз погляд яго жыхароў.

Унікальнасць Міра ў якасці аб’екта вывучэння вызначылі некалькі момантаў. Першае – гэта наяўнасць цудоўнага гатычнага замка XVI ст., у якім да самага прыходу савецкай улады ў 1939 г. жылі князі Святаполк-Мірскія. Жыццё побач з замкам, князямі надавала міранам адчуванне унікальнасці іх малой радзімы. Жыхары мястэчка вельмі ганарацца месцам, дзе яны жывуць і, як правіла, з задавальненнем раскажваюць аб яго мінулым. Іншы момант, які забяспечыў сусветную вядомасць Міру, – Мірская ешыва, адна са знакамітых ешыў першай паловы XX ст., дзе побач з грамадзянамі Расійскай імперыі, а пасля Польшчы (у склад

1566 г. незадоўга да сваёй смерці Ю.Ф. Іллініч завяшчаў замак са шматлікімі маёнткамі сыну свайго былога апекуна М.К. Радзівілу Сіротку, які працягнуў будаўніцтва замка. На працягу існавання замак неаднойчы быў аб’ектам аблог і штурмаў. У 1828 г. замак стаў уласнасцю князя Л. Вітгенштэйна і паступова пераўтварыўся ў руіны. У 1891 г. замак купіў князь Мікалай Святаполк-Мірскі (Гурын, М. Мірскі замак / М. Гурын, М. Ткачоў / Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Мінск, 1999. Т. 5. С. 208–209).

³ Мультымедычная прэзентацыя і віртуальная экскурсія па г.п. Мір / [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://mir.belarustourism.by/>. Дата доступу: 8.12.2008

⁴ Мір [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://darkwing.uoregon.edu/~rkimble/Mirweb/Mirsearch.html>. Дата доступу: 12.01.2006.

якіх уваходзіла мястэчка Мір) навучаліся студэнты з самых розных краін свету: Англіі, Галандыі, Германіі, Швецыі, Даніі, Амерыкі, Канады, Паўднёвай Афрыкі і інш.⁵ У 1939 г. ешыва была эвакуіравана з Міра⁶, а ў 1947 г. раздзялілася. Сёння існуюць дзве ешывы, якіяносяць назву “Мір”: у Іерусаліме і Нью-Йорку. Ешыва “Мір” у Іерусаліме з’яўляецца найбуйнейшай ешывай Ізраіля па колькасці студэнтаў, славіцца яна і якасцю навучання.

Класік вуснай гісторыі Пол Томпсан адзначаў: “Вялікія гарады прыцягваюць увагу хаця б таму, што ў іх сацыяльныя праблемы праяўляюцца з асаблівай вастрынёй, але большасць людзей па-ранейшаму жыве ў маленькіх гарадах. Апошнія хоць і ўяўляюць сабой больш падыходзячы аб’ект для вывучэння гісторыі грамадства, але сацыёлагі і спецыялісты па вуснай гісторыі пакуль праяўляюць да іх мала цікавасці”⁷. І хоць існуе шэраг гісторыі маленькіх гарадкоў, створаных краязнаўцамі, археолагамі, але сярод іх амаль няма прац, напісаных з выкарыстаннем успамінаў сведкаў мінулага. На жаль, гэты пласт “залатых” сведчанняў застаўся праігнараваны. Рэканструяваць падзеі мінулага можна толькі дапаўненнем “татальнай гісторыі” “гісторыяй знізу”.

Традыцыйная гістарычная навука абмежавала поле сваіх даследаванняў дакументамі, адгарадзіўшыся ад “міфалагічнасці” вуснагістарычных крыніц. Маецца скептычнае стаўленне да крыніц такога плану сярод часткі даследчыкаў і сёння. Аддаючы належнае мемуарнай літаратуры, прыватнаму ліставанню, яны падзяляюць пункт погляду вядомага даследчыка Тэйлара, які адносна вуснагістарычных сведчанняў выказаўся так: “Лухта, якую нясуць старыя пра сваю маладосць”⁸.

Мемуары пішуць, як правіла, людзі адукаваныя, якія перадаюць свае ўспаміны з пункту погляду гэтых колаў грамадства. Вось чаму пры вывучэнні правінцыяльнага жыцця, дзе колькасць адукаванага насельніцтва ў цэлым абмежавана, вусная гісторыя займае асаблівае месца. Да таго ж менавіта дзякуючы апошняй змяняецца сама тканіна

⁵ Мірская ешыва была заснавана ў 1815 г. У гады Першай сусветнай вайны ешыва пераехала ў Палтаву, і вярнулася ў Мір у 1921 г. Пасля закрыцця Валожынскай ешывы ў 1892 г. Мірская ешыва выйшла на першы план і праіснавала да 1939 г. Выхаванцы гэтай школы славіліся сваёй адукаванасцю.

⁶ У пачатку Другой сусветнай вайны ешыва перабралася ў Вільню, адкуль амаль усе студэнты і выкладчыкі ў пачатку 1941 г. адправіліся ва Уладзівасток, затым у Японію і, урэшце, у Шанхай.

⁷ Томпсон, П. Голос прошлого. Устная история / П. Томпсон. М., 2003. С. 111.

⁸ Цыт. па: Прынз, Г. Вусная гісторыя / П. Гуін // Беларускі Гістарычны Агляд. 2000. Т. 7. Сш. 2(13). С. 417.

гісторыі і яе змест. Акцэнт пераносіцца з законаў статыстыкі, бюракратаў і ўрадаў на “простых” людзей. А палітыка і эканоміка ацэньваюцца не толькі “зверху”, але і з пазіцыі тых, хто ў першую чаргу адчувае на сабе яе ўздзеянне⁹. Вусная гісторыя вяртае гісторыю людзям, і гэта гісторыя выкладзеная іх уласнымі словамі¹⁰.

Сёння яшчэ жывыя людзі, якія памятаюць міжваенны перыяд і пасляваенныя гады. Іх памяць захоўвае унікальныя ўспаміны, якія тычацца цэлага шэрага актуальных навуковых праблем: трансфармацыя сацыяльных і нацыянальных адносін, кардынальнае змяненне палітыка-эканамічных умоў у заходніх рэгіёнах Беларусі пасля далучэння да ССРСР і інш. Дадзены пласт памяці знаходзіцца пад пагрозай вельмі хуткай страты. Наспела вострая неабходнасць неадкладнай фіксацыі ўспамінаў і асабістага вопыту відавочцаў трох і нават чатырох эпох. Такое даследаванне дае вельмі цікавы матэрыял па трансфармацыі штодзённасці, узнікненню новых адаптыўных механізмаў і практык.

Занатаваныя ўспаміны пакідаюць адзінкі, а сведкамі гістарычных падзей з’яўляюцца ўсе. Прыкладам таго, што нельга недацэньваць крыніцы такога тыпу, спадзяёмся, будзе з’яўляцца дадзенае даследаванне ў цэлым, а таксама практычна кожнае з выкарыстаных тут інтэрв’ю. Сярод іх – сапраўдныя біяграфічныя шэдэўры, запісаныя са слоў людзей, якія ніколі не выклалі б сваю гісторыю на паперы, не стварылі б мемуараў.

Такім з’яўляецца расказ Уладзіміра Уладзіміравіча Лабазы (на жаль, якога сёння ўжо няма). Усё яго дзяцінства і частка дарослага жыцця прайшлі каля замка, побач з князямі Святаполк-Мірскімі. Ён быў сынам княжацкага рымара, братам пакаёўкі княгіні Надзеі (малодшай) Соф’і, шваграм двух лакеяў князя Міхаіла (Валянціна Найбы і Георгія Хмяля), сам працаваў у княжацкай рымарні. Пры “першых Саветах”¹¹ У.У. Лабаза быў майстрам на спіртзаводзе. У час вайны – радавы 1262-га ордэна Аляксандра Неўскага гаўбічна-артылерыйскага палка, потым – камандзір гарматы. Ён узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, медалямі “За ўзяцце Берліна”, “За вызваленне Варшавы”, “За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.”¹². Яго расказы аб жыцці мястэчка і замка былі найбольш падрабязнымі. А вайна, нягледзячы на тое што ён яе герой, прадстала ў святле штодзённых стратэгіі выжывання.

⁹ Томпсон, П. Указ. соч. С. 300.

¹⁰ Там же. С. 303.

¹¹ “Першымі Саветамі” жыхары Заходняй Беларусі называюць перыяд з верасня 1939 па чэрвень 1941 г. “Другія Саветы” – пасляваенны перыяд.

¹² Памяць. Карэліцкі раён. Минск: Белорусская энциклопедия, 2000. С. 316–317.

Вельмі цікавыя гісторыі аб жыцці замка і маёнтка расказалі нам Мікалай Лявонцьевіч Кавалевіч, сын княжацкага касіра; Марыя Уладзіміраўна Хмель (сястра У.У. Лабазы), жонка лакея Георгія Хмяля (сям'я яе жыла непасрэдна ў замку); Антаніна Іванаўна Пярэйра, нявестка княжацкага лакея Джона Пярэйры; Клеапатра Мікалаеўна Зыманд, дачка кіруючага князя Мікалая Царука; Данута Адольфаўна Сакевіч, дачка повара Святаполк-Мірскіх; Соф'я Іллінічна Самец, дачка княжацкага парабка; Людміла Якаўлеўна Кіркова, нянька дзяцей Джона Пярэйры, і многія іншыя.

Аб тым, што значылі і значаць замак і яго прабывальнікі для простых міран, сведчыць той факт, што і сёння ў сямейных альбомах старажылаў Міра захоўваюцца фотаздымкі князя Мікалая і яго жонкі Клеапатры, іх сына Міхаіла, пляменнікаў і пляменніц апошняга. Дарэчы, растыражыраваныя гэтыя фотаздымкі былі яшчэ адным нашым інфармантам – Аляксандрам Сцяпанавічам Шпаком.

Гісторыя гэтых фотаздымкаў наступная. Расказвае сам А.С. Шпак: “Архіў быў на могілках у царкве. Дзеці пакалацілі гэты архіў. Суседка кажа: “Ты ідзі паглядзі, якія фотаздымкі прыгожыя княжацкія!” Сапраўды, я і не бачыў такіх партрэтаў. Як яны былі зроблены! Папера была тоненькая і шмат лісткаў, можа 10, злеплены і намаляваны гэты партрэт. Прыгожы-прыгожы партрэт. Я зацікавіўся і перазняў, а іншыя я баяўся пераздымаць. Я пабаяўся зрабіць з усіх фотаздымкаў копіі. Лепей бы я не збаяўся...”.

Фотаздымкі з сямейных фотаальбомаў таксама ласкава прадставілі для гэтай кнігі У.У. Лабаза, Л.С. Печанко. Аб адметным стаўленні міран да сямейных альбомаў сведчыць расказ Л.С. Печанко: “Як немцы ішлі, я перш за ўсё альбомы свае хавала. Закапала ў агародзе, то, бачыце, усе захаваліся”.

Фотаздымкі, якія ілюструюць жыццё яўрэяў у Міры, можна знайсці на сайце <http://darkwing.uoregon.edu/~rkimble/Mirweb/Mirsearch.html>.

Нягледзячы на тое што сёння вусная гісторыя – адзін з накірункаў сусветнай гістарыяграфіі, які развіваецца найбольш дынамічна (аб чым сведчыць значная колькасць вуснагістарычных асацыяцый, спецыялізаваных часопісаў і інш.), да гэтага часу не маецца “рэцэптаў” працы з крыніцамі такога кшталту. Таму практычна кожнае даследаванне, выкананае ў дадзеным ключы, па-ранейшаму з’яўляецца наватарскім і, як следства гэтага, падвержаным крытыцы.

Адносна пытання аб рэпрэзентатыўнасці нашага даследавання. Інтэрв'юеры нашай групы абыйшлі практычна ўсе дамы мястэчка Мір і запісалі ўсе апавяданні, якія ім пажадалі расказаць людзі сталага ўзросту (1910–1930-х гг. нараджэння). Выключэнне склалі два інтэрв'ю: М.У. Гірыса (1943 г. нараджэння), які падчас размовы спасылаўся на ўспаміны сваёй бабулі, і Т.А. Шумкевіч (1961 г. нараджэння) – адной з нешматлікіх прадстаўніц мірскіх татар.

Інтэрв'ю з Лідзіяй Іосіфаўнай Лабоцкай запісалі не мы, а нашы калегі з ЕГУ ў рамках свайго праекта¹³. Інтэрв'ю з Клеапатрай Мікалаеўнай Зыманд, дачкой кіруючага князя Святаполк-Мірскага М. Царука, якая зараз жыве ў Вялікабрытаніі, запісала па нашай просьбе дацэнт БДУ Ганна Сяргееўна Хадасевіч, за што мы ёй вельмі ўдзячны. Атрымалася 85 інтэрв'ю.

Для правядзення даследавання аўтарамі дадзенай кнігі быў распрацаваны апытальнік. Пры яго складанні мы прытрымліваліся агульнапрынятай традыцыі, калі інтэрв'ю дзеліцца на дзве часткі – біяграфічны наратыў (“life story”) і праца “пытанне – адказ”, г. зн. інтэрв'ю пачыналася з просьбы “Раскажыце, што вы памятаеце аб...”, пасля чаго ішоў шэраг канкрэтных пытанняў. Асноўная ўвага пры складанні апытальніка надавалася перш за ўсё пытанням аб штодзённым жыцці людзей.

Наратыў, што ляжыць у аснове біяграфічнай гісторыі, задае вельмі жорсткія рамкі для самаідэнтыфікацыі і, як наступства, вельмі моцна ўплывае на тую інфармацыю, якую выдае рэспандэнт: па-першае, скажае яе, па-другое, служыць магутным фільтрам, што абмяжоўвае рэпрэзентацыю гістарычнага мінулага. Каб атрымаць іншую інфармацыю, неабходна правесці злом наратыва. Для гэтага выкарыстоўваўся пераход ад біяграфічнага сказа да размовы з прымяненнем апытальніка. На наш погляд, аптымальным метадам з'яўляецца менавіта камбінацыя гэтых дзвюх традыцыйных для вуснай гісторыі метадык (біяграфічнае інтэрв'ю і праца па апытальніку).

Сам апытальнік падчас працы неаднойчы падлягаў трансфармацыі. Скажам, не было сэнсу 85 разоў пытацца, дзе знаходзілася гміна, а дзе стаяў помнік, затое і самі інфарманты дадавалі ўвесь час новыя тэмы, якія адразу ўключаліся ў анкетны. Меліся некаторыя адрозненні і пры размовах з людзьмі рознага ўзросту, рознага сацыяльнага стану, рознай нацыянальнасці. Галоўнае, на што была накіравана наша праца і на што мы арыентавалі студэнтаў: анкетны жорстка прытрымлівацца не патрэбна, не шкадуйце касетнай стужкі і часу. Гэта было абумоўлена і тым,

¹³ Лабоцкая Л.І. 1930 г. // Женщины. Память. Война [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://wmw.gender-ehu.org/docs/interviews/7.doc>. Дата доступу: 12.01.2006

што на пачатку працы нашых ведаў не хапала, каб ахапіць апытальнікам усе бакі жыцця Міра. Разам з тым нас цікавіла не толькі і не столькі аб'ектыўная, колькі суб'ектыўная гэтак званая “гістарычная праўда”. Тое, у што вераць інфарманты, у той жа меры складае гістарычны факт (факт таго, што людзі ў гэта вераць), як і падзеі, што рэальна адбыліся¹⁴.

Аўтабіяграфічныя апавяданні з'яўляюцца даволі цяжкім матэрыялам для інтэрпрэтацыі: сродкам выражэння гістарычнага вопыту з'яўляецца жыццё аднаго чалавека. Але ж самі факты, прыведзеныя ў аповядках, можна асэнсаваць, толькі калі разглядаць іх як неад'емную частку ўсяго жыцця чалавека. Каб зрабіць неабходныя абагульненні, трэба выбраць выказванні па праблеме з мноства інтэрв'ю, звесці іх разам і разгледзець пад новым вуглом, хутчэй у “гарызантальным”, а не “вертыкальным” разрэзе, тым самым надаючы ім новы сэнс¹⁵.

Такая методыка ў нас узнікла сама сабой, з наяўнага матэрыялу. Прыводзіць проста аповяд аб жыцці кожнага з рэспандэнтаў нам падалося надзвычай простым, тым больш што яны зусім розныя па працягласці, насычанасці і іншым рысам і разам з тым цудоўна дапаўняюць адзін аднаго. Чытаеш расказ, напрыклад, аб тым, які князь быў дэмакрат, і ўзгадваеш, што ў кагосьці з інфармантаў на гэты конт таксама былі ўспаміны. Тое самае і па іншых сюжэтах – пажарная каманда, Халакост, партызаны, калгасы, працадні... Вось і ўзнікла ідэя: згрупіраваць расказы міран, але не па блоках, а так, як выглядаў бы калектыўны расказ. Да таго ж мы адразу адмовіліся ад аналізу тэкстуальных асаблівасцей інтэрв'ю і вырашылі пакінуць па-за ўвагай складаныя ментальныя трансфармацыі, ці пераўтварэнне “хаоса мінулага ў гісторыю жыцця”.

Напачатку мы добрасумленна знялі ўсе аўдыёзапісы з захаваннем асаблівасцей гаворкі і перавялі іх разам з рукапісамі інтэрв'ю ў электронны фармат. Але пры выкарыстанні матэрыялу мы ўлічвалі, што нават поўная расшыфроўка – гэта толькі інтэрпрэтацыя запісу, а празмернае ўжыванне транскрыпцыі хутка пераўтварае цытату ў абсурд. Як заўважыў Майкл Фрыш: “Чым больш мы імкнемся, каб голас быў максімальна “пачуты” на друкаваным лісце, тым больш рызыкуем атрымаць нечытальны тэкст”¹⁶.

З арыгінальнай мовы інфармантаў намі былі выдалены прыпынкі, паўзы, паўторы, адступленні, абмен рэплікамі з інтэрв'юерам – усё, што

¹⁴ Портелли, А. Особенности устной истории / А. Портелли // Хрестоматия по устной истории. СПб., 2003. С. 40.

¹⁵ Томпсон, П. Указ. соч. С. 267–268.

¹⁶ Цыт. па: Томпсон, П. Указ. соч. С. 258.

не мела прамых адносін да аповяду. Увага канцэнтравалася на фрагментах, дзе выкладзены канкрэтныя падзеі. Тэксты былі перакладзены на беларускую літаратурную мову, але тэкстура мовы інфармантаў была захавана.

Віртуальна мы сканструявалі наступную мадэль: усе міране, сабраныя ў адным месцы, слухаюць і дапаўняюць адзін аднаго. Адзін пачынае, наступны ўдакладняе, трэці дадае нешта сваё і г.д. Такая праца над тэкстам нагадвала ажурную аплікацыю: бярэш фрагмент расказа ў аднаго інфарманта, шукаеш, што ёсць аб гэтым ва ўсіх іншых тэкстах, і дапасоўваеш да папярэдняга. Праца вельмі карпатлівая і марудная, затое вельмі цікавая (можна было б гэта назваць нават збіраннем мазаікі). Верыфікацыя асобных фактаў здзяйснялася шляхам параўнання выказванняў інфармантаў, а яны, у сваю чаргу, увязваліся з матэрыялам, атрыманым з іншых крыніц.

Такім чынам, мы здзейснілі тэматычны мантаж фрагментаў, месцамі дапоўніўшы іх кавалкамі біяграфій. Атрымаўся калектыўны расказ міран, ці рэканструкцыя прасторы іх штодзённага жыцця. Асноўнае, ад чаго мы імкнуліся не адступаць на працягу ўсёй працы, – ні слова ад нас. Невялікае выключэнне складаюць тэматычныя пераходы. Іх мы выдзелілі курсівам. Словы інфармантаў, якія, несумненна, з’яўляюцца простаай мовай, мы не бралі ў двухкоссі выключна для зручнасці чытання, але спасылкі на інфармантаў (яны былі не супраць) мы захавалі. Іх спіс прыводзіцца ў канцы. Калі аповяд насіў аўтабіяграфічны характар, прозвішча мы пакідалі ў тэксце.

Мы не рабілі ніякай палітычнай і ідэалагічнай цэнзуры. Па многіх пытаннях нашыя інфарманты выказвалі розныя, часам дыяметральна процілеглыя думкі. У кнізе яны прыведзены з тым, каб прадэманстраваць увесь спектр меркаванняў па самым шырокім коле пытанняў.

Уся іншая даведачная інфармацыя і каментарыі змешчаны ў спасылках. Невялікае выключэнне складае глава аб князях Святаполк-Мірскіх і жыцці замка, дзе першая частка напісана цалкам намі. На жаль, гісторыі штодзённага жыцця саміх князёў мы не маем, прыйшлося аднаўляць яе фрагментарна паводле ўспамінаў прыслугі і па прыватным ліставанні Святаполк-Мірскіх. “Дробязі пра вялікіх людзей” распавялі нам жыхары Міра, а “важныя рэчы”¹⁷ (гады пераходу замка да новых уладальнікаў, планы рэканструкцыі, сваяцкія адносіны шматлікай княжацкай сям’і, гады жыцця і біяграфіі яе прадстаўнікоў па-за Мірам і г.д.), якія мы

¹⁷ Перафразіравана цыт. з Г. Прынза: “Вусная гісторыя распавядае нам толькі дробязі пра важных людзей і важныя рэчы (паводле іх уласнага разумення) пра дробных людзей”. Прынз, Г. Вусная гісторыя. С. 423.

палічылі важным прывесці ў тэксце для паўнаты карціны, былі ўзяты намі з іншых крыніц.

Жыццё яўрэяў мястэчка Мір “за польскім часам” унастададзена з пункту погляду беларусаў, татар і палякаў. Зразумела, гэта не тая гісторыя, якую б расказалі самі яўрэі. Аднак яе, на жаль, сёння ў Міры няма каму выкласці. Кампенсаваць гэты недахоп хоць у некаторай ступені павінны дадаткі. Тут прыведзены расказы яўрэяў аб жыцці ў Міры. Гэта лісты альбо ўспаміны былых вучняў ешывы, якія прыезджалі ў Мір на некалькі гадоў з Еўропы ці Амерыкі для навучання. Сярод іх: вытрымкі з кнігі “Успамінаючы Мірскую ешыву”¹⁸ (дадатак 1) і ліста рабіна доктара Тэадора Льюіса, які быў студэнтам Мірскай ешывы з 1935 па 1939 г.¹⁹ (дадатак 2); успаміны аб Міры рабіна Юды Бройдэ²⁰ (дадатак 3); ліст з Міра ад 29 ліпеня 1932 г. рабіна Юды Л. Гордана, які прыехаў для вучобы ў Мірскай ешыве ў 1932 г. з г. Ямайка, штат Нью-Йорк (хутка па прыездзе ён напісаў ліст з апісаннем горада Мір, яго жыхароў і яго жыцця сваім сёстрам Эвелін і Эстэр, а яго сын Ноам Гордан у кастрычніку 2002 г. даслаў гэты ліст для публікацыі на вэб-сайце г. Мір)²¹ (дадатак 4); вытрымкі з кнігі Рухомы Шайн “Усё для Боса”²² (дзе мястэчку Мір прысвечана адзінаццатая глава з красамоўнай назвай “Горад з пяці вуліц”) (дадатак 5).

Узгаданыя апісанні жыцця мястэчка – гэта погляд “звонку”, погляд людзей іншай цывілізацыі. Такія матэрыялы заўсёды ўяўляюць асаблівую каштоўнасць для даследчыкаў гісторыі штодзённасці. Калі міране-беларусы, палякі і татары некалькі ідэалізавалі сваё мястэчка, то замежнікі яўрэі, наадварот, нярэдка іранізавалі над яго першазданнасцю і адсталасцю. Рабін Юда Бройдэ, успамінаючы Мір, адзначыў: “Калі

¹⁸ Lewis, T. Bar mitzvah sermons at Touro Synagogue: National historic site, Newport, Rhode Island / T. Lewis // Mirweb [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://darkwing.uoregon.edu/~rkimble/Mirweb/RememberMir.html> Remembrances of Mir Yeshiva. Дата доступа: 10.02.2006

¹⁹ Additional information about houses and food in Mir (1935–1939) in a letter from Rabbi Theodore Lewis, as he remembers his student years // Mirweb [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://darkwing.uoregon.edu/~rkimble/Mirweb/RememberMir2.html> Дата доступа: 10.02.2006.

²⁰ Broyde, J. Memories of Mir / J. Broyde // Mirweb [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://darkwing.uoregon.edu/~rkimble/Mirweb/BroydeMemories.html>. Дата доступа: 18.02.2006.

²¹ Gordon, R. Letter from Mir – 1932 / R. Gordon, L. Judah // Mirweb [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://darkwing.uoregon.edu/~rkimble/Mirweb/GordonLetter.html>. Дата доступа: 10.02.2006.

²² Шайн, Р. Город из пяти улиц // Все для Босса // Хасидус по-русски [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа: http://www.chassidus.ru/library/vse_dlya_bossa/12.htm. Дата доступа: 12.01.2006.

карова ішла па тратуары і чалавек ішоў насустрач, то чалавек сыходзіў з тратуара, каб прапусціць карову. Каровы Міра не мелі ніякай павагі да людзей”²³. Рухома Шайн узгадвае: “Мелася маленькая электрастанцыя. Кожны вечар усе лямпачкі ў горадзе пачыналі запальвацца і тухнуць. Гэта электрык паведамляў так сваёй жонцы, што ідзе дадому, каб яна пачынала гатаваць вячэру. Калі Бэсі, сястра Рухомы, уключыла амерыканскую навінку, электрычны прас, то ўвесь горад пагрузіўся ў цемру: прас забраў усю энергію”²⁴ і інш.

Аднак, нягледзячы на ўсю іронію як над знешнім выглядам мястэчка, так і над местачкоўцамі, відавочна: усе былыя вучні ешывы з вялікай любоўю ўзгадваюць Мір. Доктар Т. Льюіс гады, праведзеныя ў Мірскай ешыве, называе самымі шчаслівымі ў сваім жыцці. Рабін Юда Бройдэ адзначыў: “Няма ніякага параўнання ладу жыцця тут і там. Тым не менш гэта былі цудоўныя гады, якія аказалі вялікі ўплыў на маё жыццё духоўна і сацыяльна”²⁵. Рухома Шайн піша: “Прыемна жыць у горадзе з пяці вуліц, дзе на кожным кроку сустракаеш сяброў. Гэта больш важна, чым мець дома тэлефон і вадаправод. Гэта важней за ўсё на свеце”²⁶.

Акрамя таго, у дадатках прыведзены аповяд Сімхі Рэзніка аб грамадска-палітычным жыцці яўрэяў мястэчка “Мір напярэдадні разбурэння” (эсэ было надрукавана “Encyclopedia of the Diaspora” ў Іерусаліме ў 1962 г. у кнізе “Mir Memorial Book”)²⁷ (дадатак 6); успаміны Мірыям Свірноўскай-Лідэр “Германская акупацыя і знішчэнне нашага маленькага горада”²⁸ (таксама размешчаны на сайце з кнігі “Mir Memorial Book”) (дадатак 7). Сярод значнай колькасці жахлівых гісторый аб апошніх днях мірскага гета, а таксама жыцці тых, хто выратаваўся ад знішчэння ў той дзень, ёсць і такая: “Сярод усіх дарослых было адзінае маленькае дзіця. Гэта была трохгадовая дзяўчынка Мірыям, дачка майго брата, зараз яна служыць у ізраільскай арміі. Паколькі ў лесе не было ніякіх іншых дзяцей, з якімі яна павінна была пазнаць свет дзяцінства, яна сябрвала з усімі дарослымі і, натуральна, гаварыла, як яны. Таму яна таксама гаварыла аб ратаванні. Калі аднойчы я спытала яе, што значыць

²³ Broyde, J. Memories of Mir .

²⁴ Шайн, Р. Город из пяти улиц.

²⁵ Broyde, J. Memories of Mir.

²⁶ Шайн, Р. Город из пяти улиц.

²⁷ Reznik, S. Mir - before the destruction / S. Reznik // Translation from *Sefer Mir*. Edited by: N. Blumenthal. Published by the “Encyclopedia of the Diaspora” in Jerusalem, 1962 // Mir Memorial Book [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://www.jewishgen.org/yizkor/mir/mir013.html#INTRODUCTION>. – Дата доступа: 18.02.2006.

²⁸ Swirnowski-Lieder, Miriam. The German Occupation and Liquidation of Mir / M. Swirnowski-Lieder // Mir Memorial Book [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://www.jewishgen.org/yizkor/mir/mir013.html#INTRODUCTION>. Дата доступа: 10.02.2006

ратаванне, без усялякага роздуму дзіцячым ціхім голасам яна адказала, што тады не будзе ніякіх немцаў і расстрэлаў яўрэяў...”²⁹

З’яўленню дадзенай кнігі папярэднічала праца даволі значнай групы людзей. Перш за ўсё, гэта больш за 80 жыхароў Міра 1910–1930 гг. нараджэння, якія і расказалі нам гэтую гісторыю. Па-другое, студэнты гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта, якія падчас этнаграфічнай практыкі (ліпень 2003 г., ліпень 2005 г.) разам з намі ўважліва слухалі і запісвалі расказы міран (спіс удзельнікаў экспедыцыі прыведзены ў канцы).

Калі мы пісалі нашу работу, перад нашымі вачыма ўвесь час узнікалі людзі, з якімі мы размаўлялі. Мы імкнуліся не надаваць іх словам таго значэння, супраць якога яны сталі б пярэчыць. Мы зыходзілі з таго, што бестактоўнае апублікаванне інфармацыі можа нанесці людзям сур’ёзную крыўду. Нашыя інфарманты разлічвалі на наш такт у адносінах выкарыстання матэрыялаў, і гэты давер мы вельмі цэнім.

Правядзенне экспедыцыі ў Міры стала магчымым дзякуючы дырэктару Дзяржаўнага мастацкага прафесійна-тэхнічнага вучылішча № 234 Уладзіміру Альбінавічу Кадлубаю. Ён шмат робіць для выхавання ў навучэнцаў любові да мінулага сваёй краіны. Наша падзяка і супрацоўнікам музея “Мірскі замак”, найперш Галіне Яўгенаўне Карпейчык і Ігару Мікалаевічу Ложачніку. За спагадлівасць і дапамогу ўдзячнасць нашым сябрам Тадэвушу Навагродскаму, Васілю Ходану, Віталію Агіевічу, Надзеі Сычуговай, Ірыне Алюнінай і Сяргею Гурыновічу. Вельмі ўдзячныя мы таксама нашым рэцэнзентам і першым чытачам гэтай кнігі, найперш прафесару Алесю Смаленчуку (ЕГУ, Вільня), доктару Аркадзю Зэльцэру (Ізраіль) і Аляксею Голубеву (Цэнтр вуснагістарычных даследаванняў Петразаводскага універсітэта), Якаву Басіну, а таксама ўсім, хто прыняў удзел у абмеркаванні гэтай кнігі. Мы пастараліся максімальна скарыстаць вашыя слушныя заўвагі і парады.

Але найперш мы вельмі ўдзячныя ўсім нашым інфармантам, дзякуючы якім мы спрабавалі найбольш поўна аднавіць штодзённую гісторыю Міра.

²⁹ Swirnowski-Lieder, Miriam. The German Occupation and Liquidation of Mir.